

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. // www.rada.gov.ua.
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // www.rada.gov.ua.
5. Про судоустрій і статус судді : Закон України від 07.07.2010 р. // www.rada.gov.ua.
6. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 24.09.1997 р. // www.rada.gov.ua.
7. У справі за конституційним зверненням громадянина Діяка Івана Васильовича та конституційним поданням 49 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини шостої статті 29 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про строки оскарження порушень під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування) : Рішення Конституційного Суду України // www.rada.gov.ua.
8. Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 р. : Закон України від 08.12.2004 р. // www.rada.gov.ua.

Аннотація

Аракелян М.М. Особенности сроков по делам об избирательных спорах.

– Стаття.

Статья посвящена рассмотрению вопросов определения сущности и особенностей споров по делам об избирательных спорах. Особое внимание уделено вопросу правового регулирования этих сроков.

Ключевые слова: избирательный спор, процессуальные сроки, административный суд, сроки обращения в суд, продление сроков.

Summary

Arakelyan M.M. Special features of terms in cases on election disputes.

– Article.

Article is devoted to the consideration of questions of definition of the essence and special features of terms in cases on election disputes. Special attention is devoted to the question of legal regulation of those terms.

Key words: election dispute, judicial terms, administrative court, terms of court appeal, terms extension.

УДК: 340.11:165.12

А.В. Званчук

КОМПЕТЕНТНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ЗМІСТ ТА СФЕРА ВИЯВЛЕННЯ

У структурі правової свідомості, як складного, багатогранного феномена, побутує ціла система складових елементів, які відображають особливості сприйняття і відтворення правової дійсності людською свідомістю. Останнім часом серед наукової проблематики теоретико-правового спрямування утверджується розробка категорії «компетентна правова свідомість» як такої, що відбиває специфіку відображення і сприйняття права фахівцями неюридичних спеціальностей [1; 2; 3; 4]. Це ті категорії спеціалістів, які, не маючи спеціальної юридичної освіти, у процесі своєї професійної діяльності здійснюють застосування правових приписів, сприяють реалізації прав громадян, осіб

без громадянства та іноземців. Відтак, ці фахівці набувають рівня правової свідомості та правової культури, який необхідний для успішного, в рамках вимог діючого права, виконання своїх службових повноважень.

До цієї когорти слід віднести управлінців із системи державних органів та інституцій місцевого самоврядування, керівників установ і організацій, педагогів, вихователів, і навіть представників громадських організацій правозахисного спрямування. Повсякденна професійна діяльність цих фахівців містить певні елементи юридичної діяльності, вона тією чи іншою мірою включає її до своїх функцій. Наприклад, чиновник у рамках діючого законодавства вирішує питання, чи надати дозвіл на реконструкцію житла, встановлення індивідуального опалення у помешканні, відпустку працівникові, отримання пільг по оплаті комунальних послуг та ін. Ця діяльність за всіма ознаками є правозастосовною, але її здійснюють не професійні юристи, а особи, що поєднують це з управлінською, організаційною, документотворчою роботою тощо. Для громадянина, який звертається до органу державної влади чи місцевого самоврядування, зовсім не це є важливим, а те, щоб його питання вирішилося у відповідності до вимог діючого права, справедливо і у рамках встановлених строків.

У цьому сенсі на передній план виходить компетентність такого працівника у правовій сфері покладених на нього функцій щодо вирішення питань правового характеру відносно зацікавлених громадян за зверненням останніх або ж за власною ініціативою. Так, посадова особа, яка здійснює санітарний нагляд, може своїм приписом призупинити діяльність, яка завдає шкоди суспільству чи окремим особам. Правовий характер, підґрунтя, значущість і наслідки цих функцій є очевидними. Незаперечним є і те, що ця діяльність має здійснюватися у рамках компетенції посадової особи та оптимальними за всіма показниками способами. З цього випливає і необхідність «компетентного» ставлення цієї особи до здійснюваної нею правозастосовної діяльності. Це свідчить про безпосередній зв'язок таких понять, як «компетенція» і «компетентність», у правовій сфері діяльності даної категорії працівників. З цього ж випливає і значущість формування правової свідомості такого роду суб'єктів саме на основі необхідності виконання ними професійних функцій у рамках визначеної компетенції. Отже, цей різновид правової свідомості можливо називати «компетентною правосвідомістю» на відміну від професійної правової свідомості юристів-професіоналів.

Правова компетентність фахівців неюридичного профілю має величезне значення через масовість у сучасному суспільстві професій, представники яких вирішують широке коло питань правового характеру, що безпосередньо торкаються прав і свобод громадян. Як свідчать різноманітні джерела (матеріали засобів масової інформації, соціологічні дослідження), одна із злободенних проблем сучасного українського суспільства – недосконалість відносин громадян з чиновниками, керівниками підприємств і організацій на місцях. Мільйони громадян чи не щоденно стикаються з формалізмом, несправедливістю, непрофесійністю посадових осіб державних і недержавних органів, установ і організацій, що поширює у суспільній свідомості негативний образ посадовця. Нерідко причиною цих негативних явищ є вади правової свідомості,

що й актуалізує необхідність ґрунтовного дослідження проблематики компетентної правосвідомості у контексті підготовки фахівців неюридичних професій.

Вихідним пунктом тут має виступати компетенція фахівця, формулювання і закріплення якої потребує досконалого правового забезпечення. Належним чином закріплена компетенція повинна покладатися в основу формування правової компетентності фахівця на всіх етапах підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах, у процесі перепідготовки і підвищення кваліфікації, а також як мета правового самовиховання. У свою чергу, це може бути надійною передумовою формування такого рівня компетентної правової свідомості, який і буде відповідати вимогам сучасного стану суспільства, що обирає своїми орієнтирами верховенство права, правову державу, права і свободи людини.

Інституціоналізація компетентної правової свідомості відбиває складний і довготривалий процес, з одного боку – правової регламентації різних видів професійної неюридичної діяльності, а з іншого – особливості правосприйняття представниками цих професій, що у кінцевому підсумку «кристалізується» у певні структурні утворення всередині суспільної правосвідомості.

Найважливішою підставою виокремлення різних видів правової свідомості сучасна юриспруденція вважає її носія. Залежно від того, хто виступає носієм правосвідомості, більшістю теоретиків права виокремлюється індивідуальна, групова й суспільна правосвідомість [5, с. 87], або індивідуальна й колективна, суб'єктами якої виступають класи, професійні колективи, громадські організації та ін. [6, с. 24]. Іноді окремо вирізняється правосвідомість масова [7, с. 108; 8, с. 64-66]. Компетентна правосвідомість виявляє себе на рівні індивідів, груп і також є складовою суспільної правосвідомості.

Науковцями-теоретиками права досліджуються різновиди групової правосвідомості в різноманітних контекстах. Це правосвідомість молоді [9; 10; 11], шкільної молоді [12], студентської молоді [13], підлітків [14], етнічна [15], правосвідомість учасників дорожнього руху [16], юристів або професійна правосвідомість [17], тощо. Компетентна ж правова свідомість ще не отримала висвітлення у науковій літературі на рівні, який відповідав би значущості і актуальності проблеми.

Оскільки та чи інша соціальна група належить до складу суспільства, в її правовій свідомості завжди присутні уявлення, оцінки, орієнтації правосвідомості останнього. Але поряд з ними в правосвідомості суспільної групи існують і власні групові настанови, критерії, стандарти. Вони є продуктом особливого місця даної групи в системі суспільства, її специфічної діяльності тощо. Як зазначається дослідниками, на правосвідомість професійних груп справляє вплив спеціальна освіта і специфіка професії тощо [18]. Отже, отримання спеціальної освіти і подальша професійна діяльність носіїв компетентної правосвідомості мають розглядатися як найважливіші фактори і етапи формування необхідних їм правових знань, уявлень, переконань, настанов, емоцій та почуттів.

Тут виникає проблема співвідношення впливу на процес формування компетентної правосвідомості професійної освіти і діяльності, з одного боку,

та суспільного буття з іншого. Правосвідомість суспільства щодо групової й індивідуальної правосвідомості виступає зовнішньою формою їх детермінації. З вимогами і обмеженнями, які містяться в правосвідомості суспільства, індивідам і групам доводиться рахуватися настільки серйозно, наскільки вони вимушені рахуватися з власними потребами, інтересами, станом, що залежать від їх існування у рамках суспільства. Відносно компетентної правосвідомості це важливо вважати тому, що легалізація і легітимація професійної діяльності є необхідною її передумовою.

З точки зору поділу правосвідомості на практичну (обслуговує практичне використання права) і теоретичну (спрямовану на осмислення права, його меж і нормативів, на з'ясування способів і засобів поведінки з ним, на упорядкування і удосконалення знань про нього) [18], компетентна правосвідомість належить до практичної, бо «обслуговує» саме практичну діяльність фахівців щодо повсякденного вирішення службових питань, які регулюються правом. Цим компетентна правосвідомість відрізняється від повсякденної за ступенем проникнення в сутність певних правових явищ: остання «сковзає» по поверхні явищ, не схоплюючи їх суті. Термін «правова психологія» щодо компетентної правосвідомості означає можливість визначення особливостей духовного складу, притаманних даній професійній спільноті правових почуттів, вольових настанов та емоцій. Тут правова психологія є проявом ідеологічної тенденції правосвідомості на емпіричному рівні [19].

На підставі глибини й особливостей сприйняття правосвідомістю правових і неправових явищ у контексті їх юридичної оцінки виділяються рівні, які відбивають якість, ступінь розвитку основних компонентів суспільної, групової й індивідуальної правової свідомості. Вони зумовлюються предметною спрямованістю суб'єктів правосвідомості у сфері правового регулювання, тобто тим, наскільки глибоко є необхідне усвідомлення ними правових явищ.

У зв'язку з цим у структурі правосвідомості вирізняють теоретичний і інтуїтивно-практичний рівні, яким відповідають такі форми, як наука й повсякденна правосвідомість [20]. Недоліком цієї позиції є те, що тут немає місця для правосвідомості професійної. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку виокремлення Д.А. Керімовим у структурі правосвідомості поряд з науковим і повсякденним рівнями правосвідомості також і практичного її рівня [21]. Право здійснює свої функції, впливаючи на свідомість відповідних суб'єктів. Якщо індивідуальна правосвідомість є однією з форм безпосереднього втілення правових норм у суспільну практику, то справедливо припустити, що ефективність діяльності різних правових установ значною мірою детермінується сукупністю властивостей та особливостей правосвідомості осіб, які здійснюють відповідну діяльність. Отже, предметна діяльність суб'єктів у тій чи іншій сфері правового регулювання при вирішенні юридичних справ, наданні консультацій, здійсненні захисту тощо вимагає професійного рівня правосвідомості, за наявності якого пізнаються й оцінюються правові явища з метою їх практичного використання у процесі здійснення компетентної правозначущої діяльності.

Отже, наукові моделі, які пропонують різні варіанти типології правосвідомості – практичну (професійну) і теоретичну (доктринальну, наукову) [22], а також – повсякденну, професійну і наукову [23; 24; 25], мають бути доповнені таким її різновидом, як компетентна правова свідомість. Цей різновид правосвідомості посідає місце серед практичних варіантів, з одного боку, а з іншого – простір між буденною та професійною правосвідомістю.

Від буденної правосвідомості компетентна відрізняється тим, що є спрямованою на здійснення фахової діяльності у певній сфері (управління, правозастосування та сприяння правореалізації громадян), характеризується рисами юридичної діяльності, формується у процесі фахової підготовки і закріплюється та розвивається протягом фахової діяльності.

Від професійної правосвідомості юристів компетентна правосвідомість відрізняється «вузькою» спеціалізацією використання і застосування права у певній сфері (управління, економіка, педагогічна діяльність, медицина тощо). Цим же визначається і обсяг і глибина правової підготовки – вона охоплює коло фахових питань, які мають бути вирішені компетентним суб'єктом у процесі його майбутньої діяльності. Знання системи права, які для фахового юриста є ґрунтовними і обов'язковими, для компетентної правової свідомості є факультативними. Крім того, якщо у структурі професійної діяльності більшості юристів домінують саме функції правозастосування, то у «компетентних суб'єктів» такі функції поєднуються з розпорядчою, організаційною, нормотворчою, правозабезпечувальною та іншою діяльністю.

Серед носіїв компетентної правової свідомості, на мій погляд, слід вирізнити такі групи фахівців.

Першу групу складають учасники правотворчого процесу, тобто особи, які внаслідок свого службового становища беруть участь у підготовці чи прийнятті нормативних правових актів. Сюди належать депутати представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, керівники всіх структур управління – міністерств, відомств, організацій та ін., уповноважені приймати відомчі нормативні правові акти, наприклад інструкції та положення.

У другу групу входять особи, які професійно за родом своєї діяльності, посадовим становищем безпосередньо самі здійснюють застосування права, тобто в межах наданої їм компетенції видають на основі норм права юридично обов'язкові індивідуальні правові акти, або беруть участь у застосуванні норм права, наприклад готують проекти індивідуальних правових актів або приймають їх як члени виборних (призначаються) органів – комісій, рад, виконавчих комітетів тощо. Коло таких громадян охоплює, зокрема, всіх посадових осіб виконавчих органів державної влади та місцевого самоврядування, керівників різних рівнів державних установ, підприємств, недержавних інституцій.

І третю групу складають фахівці, які у процесі своєї професійної діяльності приймають рішення, що безпосередньо торкаються прав та інтересів інших суб'єктів права – громадян та організацій. Це, наприклад, працівники податкових, митних, пенсійних органів, системи освіти, медицини та ін. Наприклад, оформлення лікарем лікарняного листка громадянину має повністю відповідати

встановленим правом вимогам. Це ж стосується процесу проведення занять, заліків, іспитів, письмових робіт у навчальних закладах.

Категорія «компетентна правова свідомість» є новою у поняттєво-категоріальному апараті юриспруденції. Звідси виникає необхідність уточнення її визначення, розмежування зі спорідненими категоріями, аналізу різних смислів, які змістовно формують сприйняття цього феномена теоретичною і прикладною правничою думкою [3, с. 34].

Отже, компетентна правова свідомість – це самостійний рівень правосвідомості, в якому відображається сукупність уявлень про правові явища, ставлення до них, вміння та навички застосування правових приписів фахівцями неюридичного профілю на рівні, який визначається вимогами компетентності щодо певної професійної діяльності. Її носієм виступають особи, які не мають юридичної освіти, але завдяки правовому навчанню у процесі отримання фахової освіти володіють необхідним рівнем знань певного кола норм та вміннями їх застосування. Цінність права для цих суб'єктів визначається через сприйняття його значення для їхньої професійної діяльності, що й формує мотивацію його засвоєння. Подальше дослідження зазначеної у статті проблематики, безумовно, поглибить доктринальні і прикладні уявлення про феномен компетентної правосвідомості.

Література

1. Василюк И.П. К проблеме формирования ключевых компетентностей в процессе обучения / И.П. Василюк // Право и образование. – 2008. – № 5. – С. 16-24.
2. Ефремова Г.Х. Эмпирическое исследование правосознания: реальное содержание и задачи формирования / Г.Х. Ефремова, Н.Л. Гранат // Психологический журнал. – 1988. – № 6. – С. 92-102.
3. Крижанівський А.Ф. Компетентна правова свідомість : до постановки проблеми / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2001. – Вип. 11. – С. 34-39.
4. Петров А. Профессиональная компетентность: понятийно-терминологические проблемы // *Alma mater*. – 2004. – №10. – С. 6-10.
5. Суслев В.А. Структура правосознания // *Правоведение*. – 1997. – № 2. – С. 87.
6. Чефранов В.А. Правовое сознание как специфическая разновидность правового отражения. – Х.: ХЮИ, 1973. – 138 с.
7. Колесніков М.П. До проблеми формування правосвідомості у контексті сучасності // Соціально-політичні та соціально-правові проблеми сучасності: Зб. наук. тез: За матер. XV Харків. політолог. читань. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – С. 106-108.
8. Ратинов А.Р. Правосознание и противоправное поведение. Вопросы методологии // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности: Сб. науч. тр. / Под ред. Карпец И.И. – Москва-Прага: Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1986. – С. 64-66.
9. Сочнев Д.В. Направления взаимодействия правоохранительной и массово-коммуникативной систем в формировании молодежного правосознания // *История гос-ва и права*. – 2003. – № 6. – С. 29-32.
10. Сочнев Д.В. Содержание и способы массово-коммуникативного воздействия на правосознание молодежи // *История гос-ва и права*. – 2003. – № 4. – С. 16-18.
11. Сочнев Д.В. Правосознание современной российской молодежи, его структура и функции // *История гос-ва и права*. – 2003. – № 3. – С. 41-43.
12. Певцова Е.А. Формирования правового сознания школьной молодежи: состояние, проблемы, перспективы // *Гос-во и право*. – 2005. – № 4. – С. 28-36.
13. Клочкова А.В. Правовое сознание студенческой молодежи: результаты криминологических исследований // *Вестн. МУ. Сер. 11. Право*. – 1998. – № 1. – С. 78-89.

14. Коробка В.М. Сучасні процеси формування правосвідомості підлітків // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – № 2. – Донецьк: Донецьк. юрид. ін-т МВС при ДНУ, 2005. – С. 54-59.
15. Дашин А.В. Особенности этнического правосознания в генезисе традиционной правовой культуры // История госуд. и права. – 2005. – № 9. – С. 7-10.
16. Міленін О.Л. Контроль за дорожнім рухом за допомогою телекомунікаційного обладнання і правосвідомість учасників дорожнього руху. – 2001. – №1. – С. 41-45.
17. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
18. Мамут Л.С. Правосознание // Общественное сознание и его формы. – М.: Полтиздат, 1986. – С. 110-143.
19. Потопейко Д.А. Правосознание как особое общественное явление. – К.: Наукова думка, 1970. – 111 с.
20. Семкив В.О. Правовое предвидение как функция социалистического правового сознания: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – К.: Гос. ун-т, 1989. – 19 с.
21. Керимов Д.А. Соотношение теоретической и практической деятельности в процессе познания права // Сов. госуд. и право. – 1980. – № 3. – С. 11-18.
22. Гриб В.В. Факторы, влияющие на формирование профессионального правосознания российских юристов // История госуд. и права. – 2003. – № 6. – С. 17-19.
23. Общая теория права и государства / Под ред. В.В. Лазарева. – М.: Юрист, 2000. – 472 с.
24. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Посіб для студ. – Вид. 6-е. – Х.: Консум, 2002. – 236 с.
25. Суслев В.А. Структура правосознания // Правоведение. – 1997. – № 2. – С. 83-88.

Анотація

Званчук А.В. Компетентна правосвідомість: інституціоналізація, зміст та сфера функціонування. – Стаття.

У статті обґрунтовується виокремлення у системі суспільної правової свідомості такого феномена, як компетентна правосвідомість. Це специфічні правові знання, уявлення, переконання, навички, емоції та почуття представників неюридичних професій, які у процесі своєї фахової діяльності виконують функції правозастосування і сприяння правореалізації громадян.

Ключові слова: правова свідомість, суспільна правосвідомість, правосвідомість індивіда, групова правосвідомість, компетентна правосвідомість.

Annotation

Zvanchuk A.V. Competent legal consciousness: institutionalization, contents and sphere of functioning. – Article.

The apportioning of such phenomenon as a competent sense of law in a system of sense of law is proved in the Article. This is a specific knowledge, conception, conviction, skills, emotions and feelings of representatives of non-judicial occupations, who perform functions of law enforcement and contribution of the enforcement of the citizens during the process of their professional activities.

Key words: legal consciousness, social legal consciousness, legal consciousness of an individual, group legal consciousness, competent legal consciousness.